

پیشگفتار مترجمان

سند نهایی توسعه پایدار با بیش از سه سال تلاش و همکاری و برگزاری کنفرانسها و نشستهای متعدد در سطح بین الملل در سال ۲۰۱۵ با امضای ۱۹۳ کشور نهایی شد. این خبر یکی از خبرهای خوب از سوی این سازمان در سالهای اخیر است. این توافق توسعه پایدار پانزده سال آینده جهان را تعیین می کند.

دبیر کل سازمان ملل با اشاره به اینکه مفاد این سند با هفده هدف توسعه پایدار همخوانی دارد، گفت: موفقیت این سند نیز متکی به موفقیت در دستیابی به اهداف توسعه هزاره است و این سند، دستور کار تغییر جهان برای آینده ای بهتر است. اهداف توسعه هزاره رویکردی ارزشمند، انسان گرایانه، توسعه گرایانه و عدالت جویانه به معضلات و مشکلات جوامع بشری دارد و چهارچوبی منسجم و راهنمایی مفید برای دستیابی به توسعه پایدار است.

از جمله اهداف مهم این سند می توان به پایان دادن به فقر در همه اشکال آن، تأمین الگوهای پایدار تولید و مصرف و محافظت، اعاده، و ترویج استفاده پایدار از اکوسیستمهای زمینی، مدیریت پایدار جنگل، مبارزه با بیابان زایی، و متوقف ساختن تخریب زمینها و احیای آنها و متوقف ساختن از دست دادن تنوع زیستی اشاره کرد.

این توافق مهم جهانی نشان می دهد سمت و سوی برنامه ریزیها چگونه باید باشد و کشورها در این چهارچوب وظایف مهمی برعهده خواهند داشت. یکی از بخشهای مهم آن توجه به محیط زیست و جلوگیری از تخریب، برداشت و استفاده بیش از حد است و این کتاب در این چهارچوب می تواند مفید باشد.

امروزه در تمامی رشته های علمی به خصوص رشته های مرتبط با برنامه ریزی بحث توسعه پایدار از اهمیت زیادی برخوردار است. صنعت گردشگری به عنوان فعالیتی که تماس بسیاری با محیط دارد و تأثیرگذار بر محیط است و استفاده های متعدد و مختلفی از محیط دارد نیز مورد توجه برنامه ریزان و محافل علمی در چهارچوب رهیافت توسعه پایدار قرار گرفته است. در سالهای اخیر توجه به صنعت گردشگری در ایران از یک سو و توجه به توسعه پایدار از سوی دیگر به ویژه در محافل علمی افزایش یافته است، به طوری که در دهه های قبل رشته علمی گردشگری در کشور وجود نداشت؛ اما امروز اکثر دانشگاههای کشور به خصوص دانشگاههای جامع دارای رشته جغرافیا و برنامه ریزی گردشگری هستند. به نظر می رسد این توجه مرهون رشته جغرافیا در ایران است. بررسی اجمالی تولیدات علمی این

رشته نشان می‌دهد موضوعات بیشتر مقالات، پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها درباره مشکلات این صنعت در کشور به‌ویژه مکان‌یابی سایت‌های گردشگری، خدمات، هتلها و رستورانها، شناخت و تحلیل جاذبه‌ها و محورها و مسیرهای گردشگری، عوامل مؤثر بر توسعه یا توسعه‌نیافتگی گردشگری در مناطق و نواحی و بحث اجمالی از توسعه پایدار است. اگرچه این مطالعات عمیق و جدی و مورد نیاز کشور است، اما نشان می‌دهد ارتباط مستقیمی با رشد و توسعه این صنعت در کشور دارد، به طوری که کمتر سراغ موضوعات کیفی توسعه پایدار به خصوص در آثار گردشگری چون درآمد، اشتغال، فقر، مشارکت، محیط زیست و اخلاق رفته است. کتاب حاضر می‌تواند از زاویه‌ای جدید مطالعات گردشگری و محیط زیست را پوشش دهد و در توسعه پایدار راهنما باشد.

کتاب محیط و گردشگری از سوی مؤسسه انتشاراتی روتلیج در زمینه «جامعه و محیط زیست» منتشر شده است. تأکید کتاب بر بررسی رابطه موجود میان محیط‌زیست و گردشگری، در زمینه مفاهیم و موضوعات حاکم بر این رابطه است. این کتاب می‌تواند برای علاقه‌مندان رشته محیط زیست و گردشگری از جنبه‌های نقد و بررسی آثار گردشگری بر محیط و توسعه گردشگری مورد توجه قرار گیرد. این کتاب به منظور پوشش دادن تمامی جنبه‌های رفتار انسانی، اصطلاح «محیط»، در وسیع‌ترین معنای آن به کار گرفته است.

کتاب در نه فصل تنظیم شده است. از مباحث مهم آن می‌توان به بررسی رویکردهای حاکم بر محیط زیست و گردشگری و مسائل اخلاقی آن در فصل دوم، فقر و گردشگری در فصل پنجم، برنامه‌ریزیهای زیست‌محیطی و مدیریت گردشگری در فصل هفتم، آینده رابطه گردشگری با محیط زیست در فصل نهم اشاره کرد.

مترجمان کوشیده‌اند با ترجمه‌ای روان و قابل فهم به ادبیات نظری علم جغرافیا و گردشگری و همچنین محیط زیست کمک نمایند. از خوانندگان گرامی انتظار می‌رود اگر در متن واژه‌ای غیر معمول می‌یابند به آن به دیده اغماض نگریسته، ما را از نظرات ارزنده خود آگاه سازند.

چاپ این کتاب میسر نمی‌شد مگر با زحمت و تلاش شورای انتشارات، مسئولان و کارشناسان زحمت‌کش و ارجمند سازمان معظم «سمت» که از همه آنها به ویژه جناب آقای دکتر بهلول علیجانی سپاسگزاریم؛ از آقای روزبه افتخاری، ویراستار، که با نظرات ارزنده خود بر زیبایی کار افزودند، همچنین از سرکار خانم مریم سمیاری، صفحه‌آرا، و سرکار خانم الناز حاتمی، نمونه‌خوان، و سرکار خانم هاله معیری، کارشناس گروه جغرافیا در سازمان «سمت»، کمال تشکر را داریم.

پیشگفتار

کتاب حاضر، در واقع، بخشی از مجموعه‌ای است که از سوی مؤسسه انتشاراتی راتلج در زمینه «جامعه و محیط زیست» منتشر شده است. تأکید ویژه نویسندگان این کتاب، بررسی رابطه میان دو مقوله گردشگری و محیط زیست است. البته هدف اصلی کتاب، تهیه متنی مقدماتی برای دانشجویان مقطع کارشناسی در زمینه مفاهیم و موضوعات مرتبط با این حوزه است.

دو واژه «گردشگری» و «محیط زیست» واژه‌هایی ساده هستند، اما در این کتاب خواهید دید که در پشت این دو اصطلاح چه پیچیدگی‌هایی نهفته است. این دو مقوله، در واقع، نماینده مفاهیم پیچیده‌ای هستند به مثابه دو سامانه پیچیده که هر تغییر و تحولی در یکی از این دو دستگاه، تبعاتی و پیامدهایی را در سامانه دیگر دارد. در این کتاب، برای درک پیچیدگی‌های این دو مقوله محیط و گردشگری و رابطه میان آنها از رویکردی کل‌نگر بهره گرفته شده است. از این رو، رویکردی میان‌رشته‌ای در بررسی این رابطه اتخاذ شده است که می‌تواند مورد توجه دانش پژوهانی قرار گیرد که ذیل حوزه علوم اجتماعی مطالعه و تحقیق می‌کنند. در نگارش این کتاب از آراء و دیدگاه‌های علوم جغرافیا، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی اجتماعی، اقتصاد، و همچنین حوزه‌های مطالعات محیط زیست، توسعه و گردشگری کمک گرفته شده است.

به منظور پوشش دادن تمامی جنبه‌های رفتار انسانی، اصطلاح «محیط»، در معنای کلان خود در این نوشتار به کار گرفته شده است. در کنار پرداختن به محیط فیزیکی، جنبه‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی آن نیز بخش مهمی از کتاب حاضر را تشکیل می‌دهد. تمامی این عوامل بر شیوه زندگی ما و نحوه تعامل

ما انسانها با یکدیگر، و حتی با پدیده‌های دیگر تأثیر گذارند. از نیمه دوم قرن بیستم به بعد، روند توسعه اقتصادی در جهان بیش از پیش، سرعت گرفته است؛ و این رشد فزاینده، فشار بسیار زیادی بر منابع طبیعی زمین و سامانه‌های زیست‌محیطی وارد آورده است که ما انسانها برای بقای خود بسیار به آنها متکی هستیم. گرم شدن کره زمین، تضعیف لایه ازن، گسترش بیابانها و ریزش بارانهای اسیدی، همگی نمونه‌هایی از تغییرات منفی محیط زیست هستند که یا به واسطه اقدامات بشر پدید آمده‌اند و یا به واسطه آن تسریع شده‌اند. حتی در این میان، گاه حقوق بشر نیز به دلیل توسعه و یا سلب حقوق انسانها، جابه‌جا کردن افراد از سرزمینهای خود و جلوگیری از دسترسی آنها به منابع طبیعی مورد تهدید قرار می‌گیرد. در نتیجه، تعامل ما با هموعان خود و با سایر موجودات، ما را با پرسشهایی اخلاقی مواجه می‌سازد. در آغاز قرن بیست و یکم، اگر نه برای بقای دیگر انسانها و گونه‌ها، که برای بقای خود جداً ناگزیریم با مسائل اخلاقی روبه‌رو شویم. امروزه بسیاری به این موضوع پی برده‌اند که ما همگی جزئی از سامانه موسوم به «محیط زیست» هستیم و از آن جدا نمی‌توانیم بود.

همچنین، تغییرات در جامعه که از انقلاب صنعتی، یعنی حدود دو‌یست سال پیش آغاز شده نیز بر شیوه زندگی ما تأثیر گذاشته و می‌گذارد. نرخ در حال افزایش شهرنشینی، هم در کشورهای توسعه‌یافته و هم در کشورهای در حال توسعه جهان، در کنار پذیرش مصرف‌گرایی به عنوان یک قاعده جهانی موجب شده تا تأمین نیازها و خواسته‌های ما فشار فزاینده‌ای را بر محیط زیست وارد آورد. فرایند شهرنشینی، انسان را از طبیعت جدا کرده و او را با ضرورت ارائه تعاریف جدید از اجتماع مواجه ساخته است. این تغییرات، نیازها و خواسته‌های جدیدی را پدید آورده که در کنار افزایش سطح رفاه، صرفاً مصرف‌گرایی، آن هم به گونه‌ای سیری‌ناپذیر می‌تواند پاسخگوی آنها باشد. یک نمود مصرف‌گرایی که به نظر می‌رسد محبوبیت آن به عنوان روشی برای تأمین این نیازها رو به افزایش است «گردشگری» است. در حال حاضر، سالانه بیش از ۸۰۰ میلیون نفر در جهان به

سفرهای دور دنیا می‌روند و انتظار می‌رود این رقم تا سال ۲۰۲۰ از ۱/۶ میلیارد نفر بگذرد. امروزه، گردشگری در بسیاری از جوامع پیشرفته از نظر اقتصادی، به نوعی از شیوه زندگی بدل شده است؛ نیز، تجربه‌ای است که افراد مشتاقانه انجامش می‌دهند. گونه‌ای از این تقاضاهای گردشگری به این صورت است که افراد به مسافرت‌های دورتری از محل زندگی خود می‌روند. گشتهای تفریحی به فضا هم‌اکنون به گردشگران فروخته شده است. بسیاری از نقاط کوهستانی و ساحلی دنیا با هدف گردشگری توسعه یافته‌اند و قطب جنوب، در حال حاضر، بخشی از برنامه سفرهای گردشگران به شمار می‌آید. گردشگری در اسپانیا، به عنوان نخستین کشوری که در دهه ۱۹۵۰ میلادی، گردشگری انبوه به معنای واقعی را تجربه کرده، موجب تغییرات گسترده اقتصادی، فرهنگی و محیطی - فیزیکی در این کشور شده است. با این حال، همان‌گونه که در این کتاب خواهیم دید، گردشگری می‌تواند هم تغییرات مثبت و هم تغییرات منفی در پی داشته باشد. در نشست ویژه مجمع عمومی سازمان ملل در نیویورک (اجلاس زمین ۲) در سال ۱۹۹۷، گردشگری به عنوان یکی از عوامل تغییر (با اهمیتی فزاینده در اقتصاد جهانی و تأثیراتی که می‌تواند بر محیط زیست بگذارد) معرفی شد. مبنای این معرفی آن بود که گردشگری به شکلی پایدار توسعه یابد تا اطمینان حاصل شود منابع برای نسلهای آینده حفظ می‌شود و آنها نیز خواهند توانست همچون پیشینیان خود از طریق گردشگری روزگار بگذرانند. این هدفی والاست که کمتر کسی با آن مخالفتی خواهد کرد؛ البته در واقعیت، دیدگاههای متنوعی برای دستیابی به آن وجود دارد، که به نوبه خود، پیچیدگیهای خاصی دارد.

از زمان چاپ نخست این کتاب، رابطه گردشگری با محیط طبیعی در برخی جنبه‌ها به بلوغ رسیده و در برخی جنبه‌های دیگر پیشرفت اندکی داشته است. منظور از پیشرفت این است که ارائه چهره‌ای «سبز» یا محیط زیستی، جزئی از رسالت صنعت گردشگری شده است، و مفهوم پایداری، به رغم همه بدگمانیهایی که درباره آن وجود دارد، امروزه بخشی ضروری و مهم از سیاستها و راهبردهای گردشگری را

تشکیل می‌دهد. همچنین، گردشگری بخشی از بحث درباره پدیده گرم شدن کره زمین شده است، به‌ویژه در چهارچوب نقشی که هواپیماها در تولید گازهای گلخانه‌ای دارند. ابتکارات جدیدی در عرصه گردشگری نیز پدید آمده است که از آن جمله می‌توان به برنامه‌های گردشگری حامی فقرا (PPT) و گردشگری پایدار برای ریشه‌کن کردن فقر (SDEP) اشاره کرد. رابطه میان فقر و فرسایش محیط، رابطه مهمی است که در این قرن هم به خاطر معیشت انسانها و نیز برای حفاظت از محیط طبیعی باید کاهش یابد.

متأسفانه در دیگر حوزه‌ها، توفیق چندانی حاصل نشده است. مثلاً هنوز درباره تعریف اصطلاحات مهمی همچون طبیعت‌گردی و گردشگری پایدار اختلاف نظر وجود دارد و این مسئله اجرای آن را کند ساخته است. گازهای حاصل از سوخت هواپیماها همچنان جزء پیمان کیوتو نیست و این صنعت در مقابل وضع مالیات بر مصرف نفت مقاومت می‌کند. این پیچیدگیهای فزاینده در رابطه میان مقوله‌های گردشگری و محیط، موضوع این کتاب است.